

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-306-3-50>

УДК 336.1

Тарас ВАСИЛЬЦІВ

Львівського торговельно-економічного університету

<https://orcid.org/0000-0002-2889-6924>

e-mail: tgvas77@ukr.net

Марта КУНИЦЬКА-ІЛЯШ

Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького

<https://orcid.org/0000-0003-2559-1065>

СТАН ТА ПРОБЛЕМАТИКА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті акцентовано на актуальності дослідження сучасного стану економічної безпеки галузей реального сектора національної економіки України. Здійснено аналіз обсягів виробництва та реалізації продукції промисловими підприємствами. Проаналізовано структуру промислового виробництва в Україні з позиції економічної безпеки вітчизняних підприємств. Наведено характеристику основних показників розвитку промислових підприємств України у контексті забезпечення їх економічної безпеки. Продемонстровано ключові індикатори розвитку підприємств промисловості у системі функціонування національного господарства України. Узагальнено ключові показники обсягів та ефективності функціонування підприємств таких галузей національної економіки України, як сільське господарство, аграрний та будівельний сектори, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність, транспорт і зв'язок. Зроблено висновки в контексті сучасних трендів розвитку вітчизняних підприємств реального сектора національної економіки та їх впливу на передумови забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Ключові слова: суб'єкти господарювання, економічна безпека, реальний сектор економіки, пріоритетні галузі, політика забезпечення.

Taras VASYLTSIV

Lviv University of Trade and Economics

Marta KUNYTSKA-ILYASH

Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology named after S. Z. Gzyskyi

STATE AND PROBLEMS OF ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES OF THE REAL SECTOR OF UKRAINE'S ECONOMY

The purpose of the article is to analyze and generalize the current state and development trends of domestic business entities of the real sector of the national economy of Ukraine in the context of the establishment of prerequisites for their economic security.

The article focuses on the relevance of the study of the current state of economic security in the real sector of the national economy of Ukraine. The analysis of production volumes and sales of products by industrial enterprises was carried out. The structure of industrial production in Ukraine is analyzed from the point of view of the economic security of domestic enterprises. The characteristics of the main indicators of the development of industrial enterprises of Ukraine in the context of ensuring their economic security are given. The key indicators of the development of industrial enterprises in the system of functioning of the national economy of Ukraine have been demonstrated. The key indicators of the volume and efficiency of the functioning of enterprises in such branches of the national economy of Ukraine as agriculture, agrarian and construction sectors, transport, warehousing, postal and courier activities, transport and communication are summarized. Conclusions are made in the context of modern trends in the development of domestic enterprises of the real sector of the national economy and their impact on the prerequisites for ensuring the economic security of economic entities.

It is proved that the development of industry and the real sector of the economy of Ukraine has a controversial nature with signs of uncertainty in the direction of progress, lack of stable financial support for production, in particular products with high added value, and investment guarantee for innovative and technological modernization. Based on the results of the indicative and structural-temporal analysis, the existential challenges of the development and preservation of financial security of the priority sectors of the economy were determined.

The applied value of the research results lies in the identification of problematic aspects of the state and development trends of domestic enterprises of the real sector of the national economy in the context of ensuring their economic security.

The scientific novelty of the research results lies in the improvement of the methodology for identifying the conditions for ensuring the economic security of enterprises.

Key words: business entities, economic security, the real sector of the economy, priority industries, security policy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Сучасний стан розвитку економічної системи України детермінується диспропорціями в галузевій структурі суспільного виробництва, втратою конкурентних позицій вітчизняних підприємств на ринках, зменшенням частки наукоємної промислової продукції, значною дивергенцією інноваційно-технологічного розвитку з високотехнологічними країнами світу, а також низькою ефективністю структурних трансформацій національної економіки. Економічний поступ і високий рівень конкурентоспроможності країни неможливі без забезпечення економічної безпеки та розвитку пріоритетних галузей національного

господарства. Соціально-політичні потрясіння, війсьний конфлікт на Сході країни, анексія АР Крим (2014 р.), світова пандемія Covid-19 (2020-2022 рр.) і повномасштабна військова агресія РФ проти України (лютий 2022 р.) призвели як до кризи виробництва, втрати промислової інфраструктури, зниження темпів зростання галузей реального сектора економіки, так і до скорочення обсягів ВВП (за оцінками НБУ – до 30 %, Світового банку – до 45 %), відтоку інвестиційних активів, втрати конкурентних переваг і стагнації національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Загальні підходи до сутнісного трактування понять національної та економічної безпеки держави, галузі, суб'єктів господарювання досліджуються такими науковцями, як І. Баланюк, М. Максимюк [1, с.142-145], С. Жураківський [7, с.63-70], М. Кіржецька, Ю. Кіржецький [9, с.71-74], О. Олійничук [11, с.93-100], Н. Юрків [13, с.100-120], Я. Березівський [14, с.825-836], Р. Лупак [15, с. 860-864] та ін. Важливість забезпечення безпосередньо економічної безпеки, особливо галузевих систем і комплексів, які є стратегічно важливі для сталого соціально-економічного розвитку країни, є предметом наукових досліджень Т. Васильціва [3-4], М. Єрмошенка [6, с.40], Р. Лупака, А. Дідич [10, с. 248-252] та ін. Різні аспекти як економічної, так і економічної безпеки мікро-, мезо- та макроекономічних систем досліджують І. Білах [2, с.136-141], С. Васильчак [5, с.20], Н. Іляш [8, с.82], Т. Ставерська [12, с.98-103] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Незважаючи на значну кількість публікацій з цієї проблематики на сьогодні недостатньо розробленими залишаються методико-прикладні рішення з удосконалення безпосередньо державної політики забезпечення розвитку та зміцнення економічної безпеки вітчизняних підприємств.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз і узагальнення сучасного стану та тенденцій розвитку вітчизняних суб'єктів господарювання реального сектора національної економіки України у контексті становлення передумов їх економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу

Стан промисловості України протягом 2010-2021 рр. демонстрував ознаки кризи, які загострювалися у періоди економічних і політичних потрясінь 2008-2009 рр. і 2014-2015 рр. Примітно, що 2012-2015 рр. характеризувалися швидкими темпами падіння промислового виробництва, що у 2015 р. склало 12,3 %. У 2016 р. індекс промислової продукції становив 104,0 % у порівнянні з 2015 р. У 2019-2020 рр. падіння індексу промислового виробництва становило 4,5 %. За досліджуваний період найменше значення індексу промислової продукції було у 2009 р. (падіння промислового виробництва спостерігається на 20,6 % у порівнянні з 2008 р.), що спричинено системною економічною кризою.

Так, у 2015 р. спостерігалася критична динаміка розвитку національної економіки країни, зокрема обсяги ВВП України скоротилися на 9,9 % порівняно з 2014 р. (для порівняння, у 2014 р. – на 6,6 %). У промисловості та реальному секторі економіки, де створюється понад третини валової доданої вартості економіки, зниження реального ВВП України у 2015 р. відбулося в усіх видах діяльності. У переробній промисловості обсяги ВВП зменшилися на 13,7 %, добувній промисловості – на 14,3 %, транспортній сфері – на 1,4 %. Примітно, що у 2014 р. спостерігалися на 2,3 % більші обсяги ВВП сільського господарства, ніж у 2013 р. Показники розвитку промисловості та інших галузей національного господарства у 2016-2017 рр. свідчили про початок економічного відновлення України і поступового виходу з системної кризи, що привело до зміцнення економічної безпеки пріоритетних галузей економіки.

У 2019-2020 рр. відбулося падіння промислового виробництва на 0,5 % і 4,5 % відповідно, що спричинено зростанням вартості енергоносіїв, зокрема, природного газу, а також поширенням пандемії Covid-19, зниженням економічної активності суб'єктів господарювання, системними проблемами промислового сектору економіки країни, зокрема високим рівнем зносу основних засобів промисловості (у 2020 р. показник становив 63,9 %), низькими темпами технологічно-інноваційного розвитку та відсутністю трансферу передових промислових інновацій.

Промисловість як пріоритетна галузь економіки України протягом 2007-2020 рр. не мала перманентних ознак прогресу, про що свідчать основні індикатори розвитку. Обсяги реалізованої продукції у 2020 р. зросли у 4,5 рази порівняно з 2007 р., однак, середньорічні темпи зростання обсягів скоротилися на 20,7 в.п. У 2009 р. і 2013 р. темпи скорочення становили 12,0 % і 3,3 % відповідно. Вартість основних засобів за досліджуваний період зросла у 6,2 разів або на 3378,8 млрд грн. Темп приросту вартості основних засобів збільшився на 2,0 в.п., зокрема найбільше зростання відбулося у 2015 р. (98,3 %), а у 2016 р. спостерігалася суттєве скорочення темпів приросту основних засобів на 20,0 %. Одним із індикаторів регресу промисловості України є і скорочення середньооблікової кількості штатних працівників з 3,29 млн осіб у 2007 р. до 1,8 млн осіб у 2020 р., а темп скорочення за 2007-2020 рр. становив 0,7 в.п. Середньорічний темп зростання місячної заробітної плати у розрахунку на одного штатного працівника за 2007-2020 рр.

рівний 17,9 %. Суттєвий приріст спостерігався у 2008 р. (на 29,8 % порівняно з 2007 р.) і у 2017 р. (на 29,3 % порівняно з 2016 р.). Фінансовий результат промислових підприємств України зменшився на 51,0 % або 66,0 млрд грн, частка збиткових підприємств серед усіх промислових суб'єктів господарювання у 2020 р. становила 30,3 %, що на 3,3 в.п. більше, ніж у 2015 р., але на 7,7 в.п. менше, ніж у 2012 р. Рентабельність операційної діяльності промислових підприємств зменшилася на 1,9 в.п. за 2007-2020 рр., зокрема найбільший рівень рентабельності спостерігався у 2017-2018 рр. (6,8 % і 6,3 % відповідно). Відтак, окреслені тенденції розвитку промислового сектору України призвели до послаблення економічної безпеки галузі, зокрема негативно вплинули на інвестиційну привабливість промислових суб'єктів господарювання, мінімізувавши частку довгострокових, поточних і фінансових інвестицій в активах, а також на ефективність капітальних вкладень і рівень реінвестування прибутку.

Промисловий комплекс України є найважливішим системоутворюючим чинником національної економіки, основною детермінантою реалізації пріоритетних напрямів економічного поступу країни, забезпечення її економічної безпеки, а, відтак, високих стандартів життя. Розвиток високотехнологічної промисловості з великою часткою інноваційно активних підприємств, упроваджених науково-інноваційних розробок та ефективною співпрацею з галуззю науки та інноваційної діяльності є умовою забезпечення її економічної стійкості та формування конкурентних переваг, а у підсумку – сталого розвитку національної економіки.

Дивергенція розвитку промисловості України, яка вже тривалий період знаходиться у кризовому стані, від інших галузей економіки є суттєвою і зростає через лімітовані можливості забезпечення переходу на новий, високотехнологічний рівень поступу. Так, промисловий комплекс України за 2007-2020 р. збільшив обсяги споживання електроенергії на 14,7 в.п., що свідчить про зростання енергоємності ВВП промисловості. Частка капітальних інвестицій у промисловість України серед усіх галузей економіки протягом 2007-2020 рр. зросла на 1,4 в.п., однак, за 2014-2020 рр. зменшилася на 3,8 в.п. Найбільша частка капітальних інвестицій у промисловість спостерігалася у 2019 р. (40,7 %), а також у 2013-2014 рр. (39,4 % і 39,3 % відповідно). Воєнні дії на Сході України, де знаходиться найбільший промисловий потенціал країни, а також пошкоджена промислова інфраструктура, призвели до зниження інвестиційної привабливості промисловості України та зовнішнього попиту на усі групи промислової продукції, а, відтак, і послаблення економічної безпеки галузі через збільшення частки боргових зобов'язань у реалізованій продукції і рівня платежів за борговими зобов'язаннями в активах та доходах, а також зменшення рівнів ліквідності та платоспроможності промислових суб'єктів господарювання. До 2012 р. частка ВДВ промисловості у загальному обсязі ВДВ економіки становила понад 40 %. За 2014-2020 рр. частка ВДВ промисловості зменшилася на 3,1 в.п.

Промисловість і реальний сектор економіки України довгий період перебували у складних умовах, що стало дестимулятором забезпечення сталого розвитку та економічної стійкості країни, а повномасштабна війна РФ проти України призвела до руйнації значної частини об'єктів промисловості, агропромислового сектору, логістичної інфраструктури, блокування експортних операцій тощо. Так, незважаючи на наслідки системної кризи, аграрному сектору України у 2016-2021 рр. вдалося відновити позитивну динаміку розвитку, зокрема індекс сільськогосподарської продукції у 2021 р. становив 116,4 %, у т. ч. у сільськогосподарських підприємствах – 109,8 %, у господарствах населення – 101,5 %. Примітно, що обсяги виробництва продукції рослинництва у 2021 р. збільшилися на 22,6 %, а тваринництва зменшилися на 4,6 %. Суттєве скорочення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції спостерігалася у 2020 р. (10,1 %) за рахунок зменшення обсягів виробництва продукції рослинництва на 12,1 %. Причинними детермінантами скорочення індексів сільськогосподарської продукції головно стали зростання вартості сировинних матеріалів на тлі послаблення споживчого попиту населення.

Примітно, що виробники сільськогосподарської продукції у 2019-2020 рр. функціонували в умовах стабільної державної підтримки агропромислового комплексу, виплаченої в повному обсязі відповідно до бюджетних планів, яка була призначена для малих і середніх сільськогосподарських товаровиробників, а також для галузей, які потребували державної економічної підтримки (тваринництво, садівництво, переробка сільськогосподарської продукції, сільськогосподарське машинобудування). Натомість, у 2021 р. на підтримку фермерства виділено 100 млн грн, що у 4 рази менше, ніж у 2019 р.; обсяги державної економічної допомоги на тваринництво та переробку зменшилися на 2,1 млрд грн за 2019-2021 рр., а на садівництво, виноградарство, хмелярство – на 150 млн грн. Примітно, що за 2019-2021 рр. фінансування програм щодо здешевлення кредитів збільшилося на 1 млрд грн, а обсяг компенсації вартості сільськогосподарської техніки – на 1,1 млрд грн.

Аграрний сектор в Україні як пріоритетна галузь економіки може бути драйвером економічного зростання, а забезпечення високої продуктивності праці у сільському господарстві слугує тригером структурних змін. Так, за 2010-2020 рр. продуктивність праці у сільськогосподарських підприємствах України у розрахунку на одного зайнятого зросла в 2,3 рази або на 476,8 тис. грн. Суттєве зростання темпів проросту продуктивності праці у сільськогосподарських підприємствах спостерігалася у 2011 р. (на 24,2 %), 2013 р. (27,3 %) і 2016 р. (22,6 %), період яких свідчив про економічне відновлення України. У роки економічних потрясінь і системної кризи (2014-2015 р.), а також у період поширення Covid-19 (2020 р.)

темпи проросту продуктивності праці, а також рентабельність сільськогосподарських підприємств скоротилися. У 2014 р. індекс продуктивності праці у сільськогосподарських підприємствах і рівень рентабельності становили 109,0 % і 25,8 % відповідно, що на 10,8 в.п. і 0,3 в.п. відповідно більше, ніж у 2015 р. Відтак, скорочення темпів розвитку агропромислового комплексу призвели до послаблення економічної безпеки галузі через збільшення витратомісткості виробництва сільськогосподарської продукції і обсягів кредиторської заборгованості за розрахунками з бюджетом у зобов'язаннях, зменшення рівні економічної автономії суб'єктів господарювання.

У 2021 р. обсяги виробництва продукції рослинництва збільшилися на 19,9 % (для порівняння, у 2020 р. обсяги виробництва скоротилися на 12,1 %). Стійкий розвиток галузі у цей період був детермінований мінімальним впливом пандемії і незначною мінливістю ґрунтово-кліматичних умов, які в 2021 р. дозволили отримати високу врожайність. Натомість, у тваринництві у 2015-2021 рр. спостерігалася стагнація, зокрема скорочення обсягів виробництва у 2020 р. становило 2,5 %. Найбільший негативний вплив на розвиток галузі тваринницької продукції, а, відтак, забезпечення її економічної безпеки, мало зростання цін на проміжну продукцію (кормової бази та енергоресурсів), що стало причиною призупинення або ліквідації діяльності великої кількості виробництв. Крім того, висока конкуренція на внутрішньому ринку з імпортованою молочною продукцією, ціни якої є значно нижчими через високий рівень субсидіювання країнами ЄС, стримувала розвиток молочної галузі, що у підсумку сповільнило темпи прогресу агропромислового комплексу України.

Агропромисловий комплекс України зазнав і найменшого впливу від пандемії Covid-19, про що свідчать показники зовнішньоторговельного обігу сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів, які в 2021 р. становили близько 31,1 млрд дол. США, що на 8,44 % більше, ніж у 2020 р., і 24,7 % усього зовнішньоторговельного обігу товарами України. Примітно, що у 2021 р. обсяг експорту продукції аграрного сектору був рівний 24,4 млрд дол. США (39,8 % від загального експорту товарів з України), що на 10 % більше, ніж у 2020 р. Найвагомими складовими експорту продовольчих товарів та сільськогосподарської продукції були зернові культури, олії, насіння олійних культур. Зменшення обсягів капітальних інвестицій в аграрний сектор на 67,9 в.п. за 2014-2021 рр. і суттєве зношення основних засобів призвели до скорочення частки сільськогосподарської продукції у загальному обсязі валової доданої вартості, що у підсумку спричинило послаблення економічної безпеки через зменшення обсягів фінансових інвестицій в активи сільськогосподарських підприємств, рівня ефективності капітальних вкладень та посилення імпульсів коливань економічної стійкості аграрного сектору України.

Варто наголосити, що війна РФ проти України у 2022 р. призвела до значних втрат аграрного потенціалу України, у т.ч. знищення сільськогосподарської інфраструктури та значних обсягів продовольчої продукції, блокади портів, а, відтак, унеможливлення експорту, що послабило економічну безпеку галузі через зменшення ключових джерел надходжень, зокрема валютної виручки. За підрахунками ООН через війну загинуло 5,7 млн голів птиці, економічні втрати зерна (через викрадення з окупованих регіонів України) складають 613 млн дол. США. За даними Київської школи економіки, Україна збитки галузі внаслідок пошкодження сільськогосподарських угідь, техніки становлять 4,3 млрд дол. США.

Таким чином, сучасні тренди розвитку аграрного сектору економіки України призвели до послаблення таких складових його економічної безпеки, як інвестиційної (зменшення частки інвестицій в активи, рівня реінвестування прибутку, зносу основних засобів); кредитної (зменшення рівнів оборотності дебіторської заборгованості, ліквідності та платоспроможності, економічної стабільності); боргової (збільшення частки боргових зобов'язань у реалізованій продукції, рівня платежів за борговими зобов'язаннями в активах та доходах; частки прострочених боргових зобов'язань); податкової (зменшення обсягів оподаткування прибутку, низький рівень платіжної дисципліни); грошової (збільшення тривалості обороту грошових коштів, зменшення рівнів достатності та ліквідності грошових потоків); системно-структурної (зменшення частки галузі у ВВП і ВДВ; зменшення частки галузі в експорті; зменшення частки галузі у чисельності зайнятих).

У 2020-2021 рр. динаміка розвитку будівельної галузі була нестабільною, періодично спостерігалася як уповільнення, так і прискорення темпів індексу будівельної продукції. Вагомим інструментом забезпечення економічної стійкості галузі в умовах слабкої інвестиційної активності є стабільна державна підтримка, зокрема активне фінансування проєктів «Великого будівництва», спрямованих на покращення транспортної і соціальної інфраструктури. Основний приріст обсягів виконаних будівельних робіт спостерігався у 2017 р. (26,4 %) і у 2019 р. (23,6 %), у період, коли з метою освоєння бюджетних коштів реалізація будівельних проєктів виконувалася високими темпами. Варто відзначити, що покращення результатів операційної діяльності окремих підприємств реального сектору відобразилося на поживленні попиту на будівництво нежитлових споруд, обсяги якого у 2021 р. зросли на 5,1 %.

У 2020-2021 рр. індекси будівельної продукції збільшилися на 5,6 в.п. і 6,8 в.п. відповідно. Частка нового будівництва складала 29,6 %, капітального та поточного ремонту – 45,1 %, реконструкції та технічного переоснащення – 25,3 %. Позитивна тенденція розвитку будівельної галузі пояснюється реалізацією програм іпотечного кредитування, які спрямовані на покращення можливостей для населення придбати житло на прийнятних умовах, а також зміну економічної поведінки населення щодо раціонального

розподілу грошових коштів і заощаджень через їх інвестування у житлові активи, що сприяло збільшенню обсягів житлового будівництва (темپ приросту індексу житлового будівництва у 2021 р. становив 19,2 %). Так, за даними Міністерства фінансів України у 2021 р. уповноваженими банками з виконання Державної програми «Доступна іпотека 7 %» підписано 1,6 тис. кредитних договорів на загальну суму 1,4 млрд грн, з них 20,81 % – на первинному ринку.

Основним чинником повільних темпів розвитку будівельної сфери України є нерівномірне зростання обсягів реалізованої будівельної продукції і основних засобів будівництва. У 2010 р. темп приросту обсягів реалізованої будівельної продукції становив 13,7 %, натомість, обсяги основних засобів скоротилися на 5,7 %. У 2018 р. темп приросту реалізованої продукції становив 36,9 %, а темп приросту основних засобів був у 2,2 раза менший. За 2014-2020 рр. кількість підприємств у будівельній сфері збільшилася на 1,8 тис. одиниць при середньорічних темпах скорочення на 0,03 %. Суттєве скорочення суб'єктів бізнесу в будівельній сфері на 17,7 % і 16,6 % відбулося у 2014 р. і 2016 р. відповідно. Обсяги виконаних будівельних робіт мали стійку тенденцію до зростання, середньорічний темп росту становив 14,8 %. Відтак, тенденції розвитку та фінансова стійкість будівельної галузі економіки України мають чіткий каузальний зв'язок, оскільки такі індикатори регресу галузі, як високий рівень зносу основних засобів і зменшення темпів реалізації будівельної продукції, одночасно і є чинниками послаблення інвестиційної та інших складових економічної безпеки (зменшення оборотності оборотних активів, фондівіддачі, прибутку на вкладений капітал, рентабельності операційної діяльності та ін.).

Транспортна галузь України за перевезеннями вантажів демонструє динамічний розвиток, що відповідає загальноекономічному тренду поступу країни. У 2020 р. транспортними підприємствами перевезено 1,9 млрд т. вантажів, що становить 103,3 % від обсягів 2019 р. Однак, зменшення обсягів перевезень вантажів протягом 2014-2020 рр. спостерігається за усіма видами транспорту, крім автомобільного, на якому вони збільшилися на 7,4 %. Скорочення перевезень, насамперед, стосується основної номенклатури вантажів, з якими працюють залізниці і які раніше вироблялися на промислових підприємствах південно-східних областей України, значна кількість з яких була змушена суттєво скоротити або припинити виробництво продукції.

У 2021 р. розвиток транспортної галузі України корелював з соціально-економічними та суспільно-політичними факторами, зокрема це зниження транзиту природного газу до країн ЄС, пролонгування перманентних карантинних обмежень протягом року, що стримувало внутрішню і зовнішню міграційну мобільність населення. Однак, транспортна галузь України у 2021 р. продемонструвала зростання обсягів реалізованої продукції, яке, за оцінками Міністерства економіки України, становило 3,2 %. У 2020 р. спостерігалось падіння випуску продукції за ВЕД «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» на 8,24 %, що на 16,4 в.п. менше, ніж у 2019 р. У 2014-2015 рр. транспортна галузь мала високий рівень економічної стійкості через нарощення обсягів реалізованої продукції надземним і трубопровідним транспортом, темпи приросту становили 50,1 % і 55,2 % відповідно. Регрес транспортної галузі України за досліджуваний період спричинив послаблення її економічної безпеки, найбільший негативний вплив якого позначився на інвестиційній і грошовій складових (зменшення інвестиційної привабливості галузі загалом і транспортно-логістичних підприємств зокрема, зростання рівня зносу основних засобів, збільшення тривалості обороту грошових коштів при зменшенні рівня достатності грошових потоків, зменшення рівнів ліквідності й ефективності грошового потоку).

Значне скорочення обсягів вантажообігу у 2021 р. на 17 % (для порівняння у 2019 р. падіння індексу вантажообігу спостерігалось на рівні 3,62 %) пов'язано із політичною кризою України у частині зовнішньої геополітики, зокрема низького попиту з боку Російської Федерації на транзитні послуги трубопровідного транспорту (падіння обсягів вантажообігу якого у 2021 р. становило 14,6 %) щодо постачання природного газу до країн ЄС. Примітно, що сфера залізничного транспорту демонструє збільшення темпів на 2,7 % (у 2020 р. спостерігалось скорочення на 3,4 %), а також попиту з боку промислових підприємств, сфери будівництва та агропромислового сектора. Обсяги вантажообігу автомобільним транспортом у 2021 р. збільшилися на 11,4 % при скороченні обсягів у 2020 р. на 14,1 %, основними контрагентами якого були промислові підприємства, а також будівельна сфера та роздрібний сегмент внутрішнього ринку. Відтак, тренд індексів вантажообігу України свідчить про як і про послаблення економічної безпеки галузі у період економічних криз через суттєве збільшення рівня зносу матеріальних активів, зменшення рівнів ліквідності та платоспроможності суб'єктів господарювання, так і посилення економічної галузі у роки економічного відновлення через суттєве збільшення обсягів реалізованих послуг, залучення фінансових інвестицій, зростання фондівіддачі та рентабельність операційної діяльності.

Деструктивним чинником розвитку транспортної галузі України та забезпечення її економічної стійкості є критичний стан основних засобів, ступінь зносу яких зростав з кожним роком. Так, за 2015-2021 рр. середньорічний темп оновлення основних засобів галузі рівний 1,2 %, що на 5-8 в.п. менше, ніж у інших галузях реального сектору економіки. У 2018 р. спостерігалася найбільша зміна обсягів основних засобів (35,1 %), що на 25,0 в.п. і 30,2 в.п. більше, ніж у 2016 р. і 2021 р. відповідно. Критичний стан основних засобів негативно позначився на обсягах реалізованої продукції, а, відтак, обсягах доходу в розрахунку на вкладений капітал, продуктивності праці, продуктивності фонду оплати праці, оборотності оборотних активів,

фондовіддачі та рентабельності операційної діяльності. Зокрема, обсяги капітальних інвестицій у транспортній сфері зменшилися на 14,21 млрд грн або на 26,9 % за 2018-2021 рр. Суттєве зменшення інвестиційного потоку до галузі спостерігалось у 2020 р. (на 20,3 %), а значне підвищення – у 2017 р. (на 51,1 %). Примітно, що зростання обсягів інвестицій не стало драйвером підвищення рентабельності підприємств транспортної галузі України, які у 2017-2018 рр., період з найбільшими обсягами інвестицій до галузі, мали збиткову операційну діяльність (коефіцієнти рентабельності рівні -1,0 і -1,6 відповідно). Відтак, частка збиткових підприємств галузі має прямий характер залежності з рівнем економічної стійкості галузі, про що свідчить відповідний емпіричний показник у 2015 р. (29,1 %) і 2021 р. (29,7 %) – період, коли економічна безпека транспортної галузі послабилася.

Динаміка розвитку промисловості та реального сектору економіки України не є стійкою, відсутній поступ в інвестиційній, інноваційно-технологічній, ресурсоефективній і соціальній складових економічного зростання пріоритетних галузей національної економіки, що веде до посилення ризиків, пов'язаних з низькою ефективністю структурного реформування економіки, а, відтак, послаблення їхньої економічної безпеки. Викликами державної політики розвитку пріоритетних галузей національної економіки України є невизначеність напрямку їх поступу, відсутність вектору забезпечення прогресу виробництва продукції з високою доданою вартістю, інвестиційної підтримки інноваційно-технологічної модернізації та реіндустріалізації промисловості тощо. Відтак, найсуттєвішими проблемами розвитку пріоритетних галузей економіки, посилення яких призводить до послаблення їх фінансово-економічної безпеки, а, відтак, унеможливлення економічного відновлення країни та нарощення ресурсного потенціалу, погіршення продуктивності, зменшення обсягів діяльності та погіршення її ефективності, є (1) критичний стан основних засобів у базових галузях економіки, (2) погіршення інвестиційного клімату, (3) відсутність дієвих стимулів для інноваційної діяльності, (4) висока енергоємність, нераціональне енергоспоживання, недостатнє використання потенціалу екологічно чистих відновлюваних джерел енергії, (5) посилення залежності галузей економіки від коливань зовнішньоекономічної кон'юнктури та економічної політики країн світу

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Розвиток промисловості та галузей реального сектора економіки України залежить від соціально-економічної та інноваційно-інвестиційної політики країни, а також резилентності до соціально-політичних потрясінь, у т.ч. військових конфліктів, світової пандемії та ін. За результатами аналізу встановлено, що промисловість як пріоритетна галузь економіки України протягом 2007-2020 рр. не мала ознак системного розвитку, а протягом останніх років перебувала в кризовому стані. Середньорічні темпи скорочення обсягів виробництва та реалізації промислової продукції за 2010-2021 рр. становили 3,7 в.п. і 20,7 в.п. відповідно, а середньооблікова кількість штатних працівників скоротилася на близько 80 %. Фінансовий результат промислових підприємств зменшився на 51,0 %, а рентабельність операційної діяльності за 2007-2020 рр. зменшилася на 1,9 в.п.

Результати індикативного аналізу засвідчили сигмудальний характер розвитку аграрного сектору України як пріоритетної галузі економіки та водночас драйверу економічного зростання. Прогрес галузі має пряму залежність від продуктивності праці сільськогосподарських підприємств (за 2005-2020 рр. зросла в 2,3 рази) і обсягів державної економічної підтримки (за 2017-2020 рр. збільшилася у 1,4 рази). При цьому агропромисловий комплекс України зазнав найменшого впливу від пандемії Covid-19 (частка сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів у 2021 р. становила 24,7 % у структурі зовнішньоторговельного обігу товарами України). Однак, негативний вплив на розвиток галузі, а, відтак, забезпечення її економічної стійкості, мало зростання цін на проміжну продукцію і високий рівень конкуренції з імпортованою продукцією.

На основі проведеного структурно-темпорального аналізу визначено, що розвиток будівельної галузі України нестабільний і характеризується високою залежністю від соціально-економічних криз та загроз, які виникали внаслідок соціально-політичних турбулентностей. Індекс будівельної продукції у 2012-2015 рр. мав низхідну (з -7,3 % до -12,5 %), а у 2016-2021 рр. – висхідну (з 5,6 % до 26,4 %) динаміку. Виявлено, що основним чинником забезпечення економічної стійкості будівельної сфери в умовах слабкої інвестиційної активності стала стабільна державна підтримка, спрямована на покращення транспортної і соціальної інфраструктури, а позитивна тенденція розвитку будівельної галузі визначена ефективною реалізацією програм іпотечного кредитування, що сприяло збільшенню обсягів житлового будівництва (темпер приросту показника у 2021 р. становив 19,2 %). З іншого боку, основним чинником послаблення економічної безпеки галузі є нерівномірне зростання обсягів реалізованої будівельної продукції і основних засобів будівництва (за 2005-2020 рр. середньорічний темп скорочення вартості основних засобів становив 5,8 в.п.).

Системний аналіз дозволив аргументувати, що розвиток транспортної галузі України відповідає загальноекономічному тренду економічного поступу країни, визначається соціально-економічними та суспільно-політичними факторами, зокрема зниженням транзиту природного газу до країн ЄС, пролонгуванням перманентних карантинних обмежень щодо мобільності населення. Встановлено, що найбільший обсяг реалізованої продукції (надземним і трубопровідним транспортом) галузь демонструвала

у 2014-2015 рр. (темпи приросту становили 50,1 % і 55,2 % відповідно), це також сприяло нарощенню зовнішньоторговельного обороту продукції галузі (за 2020-2021 рр. збільшився на 4,9 %). Проте, деструктивними чинниками розвитку та забезпечення економічної стійкості транспортної галузі України були критичний стан основних засобів (середньорічний темп оновлення на 5-8 в.п. менший, ніж у інших галузях реального сектору економіки) і несприятливий інвестиційний клімат (обсяги капітальних інвестицій у транспортній сфері за 2018-2021 рр. зменшилися на 26,9 %).

Розвиток промисловості та реального сектору економіки України має контраверсійний характер з ознаками невизначеності напряму прогресу, відсутності стабільного фінансового забезпечення виробництва, зокрема продукції з високою доданою вартістю та інвестиційного гарантування інноваційно-технологічної модернізації. За результатами індикативного та структурно-темпорального аналізу визначено екзистенційні виклики розвитку та збереження економічної безпеки пріоритетних галузей економіки: критичний стан основних засобів (який призводить до обмеженої реалізації потенціалу промисловості, зменшення обсягів прибутку, збереження високого рівня ресурсоемності виробництва, зростання обсягів споживання енергоносіїв та ін.); погіршення інвестиційного клімату (з наслідками зменшення обсягів фінансових результатів, рівня рентабельності операційної діяльності, погіршення фінансово-економічного стану, зниження рівня інвестиційної привабливості галузей національної економіки та ін.); відсутність дієвих стимулів для інноваційно-технологічної діяльності (що посилює дивергенцію технологічно-інноваційного розвитку України та розвинутих країн світу, сповільнює темпи структурних перетворень економічної системи, порушує стійкість економічного прогресу на середньо- та довгострокову перспективу, зменшує обсяги ринку інтелектуальної власності галузей економіки та ін.); висока енергоемність, нераціональне енергоспоживання, недостатнє використання потенціалу екологічно чистих відновлюваних джерел енергії (веде до повільних темпів процесів реіндустріалізації промисловості та ускладнення передумов для неоіндустріалізації, додаткового навантаження на зовнішньоторговельний баланс, посилення енергетичної, економічно-політичної залежності промисловості та галузей реального сектору економіки від країн-постачальників, зростання енергоемності ВВП та ін.); посилення залежності галузей економіки від коливань зовнішньоекономічної кон'юнктури та економічної політики країн світу (що призводить до неефективності використання науково-технологічного потенціалу національної економіки, збільшення обсягів експорту товарів з низьким рівнем доданої вартості та ін.).

Подальші наукові дослідження в цій сфері мають стосуватися обґрунтування інституційно-правового та інституційно-організаційного забезпечення державної політики зміцнення економічної безпеки пріоритетних галузей національної економіки України.

Література

1. Баланюк І. Ф., Максимюк М. М. Види економічної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка*. 2016. Вип. 1 (47). Т. 2. С. 142-145.
2. Білах І. Б. Концептуальні принципи процесу формування механізму економічної безпеки у видавничій галузі. *Економічний простір*. 2020. № 162. С. 136-141.
3. Васильців Т. Г., Уразалієв Р. М. Узагальнення концептуальних основ економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник ЛТЕУ України*. 2011. Вип. 21.2. С. 153-158.
4. Васильців Т. Г., Ярошко О. Р. Фінансова безпека підприємства: місце в системі економічної безпеки та пріоритети посилення на посткризовому етапі розвитку економіки. *Науковий вісник ЛТЕУ України*. 2011. Вип. 21.2. С. 132-136.
5. Васильчак С. В., Куницька-Іляш М. В., Дубина М. Р. Використання криптовалют в сучасних економічних системах України: перспективи та ризики. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій. Серія «Економічні науки»*, 2017. Том 19. Вип. 76. С. 19-25.
6. Єрмошенко М. М., Горячева К. С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: монографія. К.: Національна академія управління, 2010. 232 с.
7. Жураківський Є. С. Концептуальні засади забезпечення економічної безпеки аграрної галузі в умовах інституційних трансформацій. *Агросвіт*. 2015. № 12. С. 63-70.
8. Іляш Н. І. Системні ризики і загрози інвестиційно-інноваційної діяльності у реальному секторі економіки України. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. № 4. Т.1. С. 76-86.
9. Кіржецька М. С., Кіржецький Ю. І. Економічна безпека підсистем харчової промисловості України: проблеми та пріоритети зміцнення: монографія. Львів: Ліга-Прес, 2018. 214 с.
10. Лупак Р. Л., Дідич А. М. Економічні основи забезпечення конкурентоспроможності підприємства в умовах ринкових відносин. *Науковий вісник ЛТЕУ України*. 2010. Вип. 20.6. С. 248-252.
11. Олійничук О. Система економічної безпеки держави та рівні її формування: концептуальні аспекти. *Галицький економічний вісник*, 2015. Т. 48. № 1. С. 93-100.
12. Ставерська Т. О. Експрес-оцінювання в системі моніторингу економічної безпеки торговельної галузі. *Держава та регіони*. 2018. № 2 (101). С. 98-103.

13. Юрків Н. Я. Економічна безпека реального сектора економіки України: стратегічні пріоритети і теоретико-методологічні засади забезпечення: монографія. Львів: ПАІС, 2012. 400 с.

14. Berezivskiy Y., Zbarsky V., Zbarska A. Integral evaluation as the basis of analytical support for managing the competitiveness of socially-oriented retailers. *Accounting*. 2021. № 7(4). P. 825-836.

15. LupakR., Boiko R., Kunytska-Iliash M., Vasylytsiv T. State Management of Import Dependency and State's Economic Security Ensuring: New Approaches to Evaluating and Strategizing. *Accounting*. 2021. Vol. 7. Issue 4. P. 855-864.

References

1. Balanyuk, I. F., Maksymuk M. M. (2016). Types of economic security. *Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Economics series*. no. 1 (47). Vol. 2. pp. 142-145.
2. Bilah, I. B. (2020). Conceptual principles of the process of forming the mechanism of economic security in the publishing industry. *Economic space*. no 162. pp. 136-141.
3. Vasylytsiv, T. G., Urazaliev, R. M. (2011). Generalization of the conceptual foundations of economic security of the enterprise. *Scientific Bulletin of LTEU of Ukraine*. Vol. 21.2. pp. 153-158.
4. Vasylytsiv, T. G., Yaroshko O. R. (2011). Financial security of the enterprise: place in the system of economic security and priorities of strengthening at the post-crisis stage of economic development. *Scientific Bulletin of LTEU of Ukraine*. Vol. 21.2. pp. 132-136.
5. Vasylychak, S. V., Kunytska-Iliash, M. V., Dubyna M. R. (2017). The use of cryptocurrencies in modern economic systems of Ukraine: prospects and risks. *Scientific Bulletin of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology. Economic Sciences Series*. Vol. 19. no. 76. pp. 19-25.
6. Yermoshenko, M. M., Goriacheva, K. S. (2010). Financial component of economic security: state and enterprise. Kyiv. National Academy of Management. 232 p.
7. Zhurakivskiy, Ye. S. (2015). Conceptual principles of ensuring economic security of the agricultural sector in the conditions of institutional transformations. *Agrosvit*. no 12. pp. 63-70.
8. Iliash, N. I. (2014). Systemic risks and threats of investment and innovation activities in the real sector of Ukraine's economy. *Bulletin of Khmelnytsky National University. Series: Economic Sciences*. no 4. Vol.1. pp. 76-86.
9. Kirzhetska, M. S., Kirzhetskyi, Yu. I. (2018). Economic security of food industry subsystems of Ukraine: problems and priorities of strengthening. Lviv: Liga-Press. 214 p.
10. Lupak, R. L., Didych, A. M. (2010). Economic bases of ensuring the competitiveness of the enterprise in market relations. *Scientific Bulletin of LTEU of Ukraine*. Vol. 20.6. pp. 248-252.
11. Oliynychuk, O. (2015). The system of economic security of the state and the levels of its formation: conceptual aspects. *Galician Economic Bulletin*. Vol. 48. no 1. pp. 93-100.
12. Staverska, T. O. (2018). Express assessment in the system of monitoring the financial security of the trade industry. *State and regions*. no 2 (101). pp. 98-103.
13. Yurkiv, N. Ya. (2012). Economic security of the real sector of the economy of Ukraine: strategic priorities and theoretical and methodological principles of support. Lviv: PAIS, 400 p.
14. Berezivskiy Y., Zbarsky V., Zbarska A. Integral evaluation as the basis of analytical support for managing the competitiveness of socially-oriented retailers. *Accounting*. 2021. no 7(4). pp. 825-836.
15. LupakR., Boiko R., Kunytska-Iliash M., Vasylytsiv T. State Management of Import Dependency and State's Economic Security Ensuring: New Approaches to Evaluating and Strategizing. *Accounting*. 2021. Vol. 7. Issue 4. pp. 855-864.